

O S V R T I

REŽE LI SE VRPCA ILI SIJEČE?

Novine, radio i televizija povremeno nas obavješćuju da je rezanjem, odnosno presjecanjem vrpce otvorena nova škola ili puštena u pogon nova tvornica. Te ugodne vijesti čovjeka zainteresirana za jezik ipak dovede u malu nedoumicu: Je li vrpca prerezana ili presječena? Jesu li glagoli rezati i sjeći istoznačnice ili tek bliskoznačnice?

Ni rječnici, ako se pažljivije u njim ne udubimo, neće nas izvući iz sumnje. Akademijin rječnik (Dio XIII, str. 914) za glagol rezati kaže »osnovno je značenje nečim oštrim (na pr. nožem) komad od neke cjeline dijeliti, rastavljati; sjeći«, a glagol sjeći (Dio XV, str. 106) tumači: »dijeliti ili odvajati što od čega režući oštrim oruđem, rezati«. Oba ta tumačenja navode na pomisao da se ipak radi o pravim sinonimima. Međutim, kad proučimo velik broj primjera koje taj rječnik bilježi, odustat ćemo od takva zaključivanja. Uz primjere koji pokazuju da rezati i sjeći znači sasvim isto naći ćemo i one druge koji upućuju na razlike u značenju. Naime, mnogo je primjera koji nas uvjeravaju da se siječe što tvrdo, zatim drvo i ono što je od drveta načinjeno te da se siječe mačem, sabljom a gdjekad i zubima. Prema takvu razgraničavanju idu i drugi rječnici. Prema Deanovićevu i Jernejevu Hrvatskosrpsko-talijanskom rječniku: reže se na kriške, režu se biljke, nož ne reže dobro, a sijeku se drva. U njegovu starijem prethodniku, Parčićevu hrvatsko-talijanskom rječniku (Vocabolario croato-italiano, Zara, 1921): sijeku se drva i kamen, reže se vinograd. U Hrvatskosrpsko-engleskom rječniku M. Drvodelića (Školska knjiga, 1970): reže se meso, granje i trsje, a u Šamšalovićevu Njemačko-hrvatskosrpskom i hrvatskosrpsko-njemačkom rječniku (Zagreb, 1929) sijeku se drva, šuma i meso. U Jurančićevu Srbskohrvatsko-slovenskom slovaru (Ljubljana, 1972) reže se salama, vinograd, i to nožem, makazama, škarama, na komade, a sijeku se drva i meso.

Iz tih nekoliko rječničkih primjera može se nazrijeti da je za semantičko razlikovanje tih glagola odlučna građa i oruđe. Glagol rezati mogao bi se dovesti u vezu s oruđem koje je potrebno kad se razdvajaju dijelovi mekše građe, a glagol sjeći kada je u pitanju oruđe za tvrdu građu. Međutim, iako prouzročeni baš tim činiteljima: građom i oruđem, čini mi se najodlučniji modus, način izvođenja radnje. *Rezati* znači razdvajati dijelove od cjeline *povlačenjem* oštroug oruđa. *Sjeći* znači razdvajati dijelove od cjeline *udaraom* oštroug oruđa. To potvrđuju i primjeri iz moje dijalektološke građe skupljeni većinom s kajkavsko-čakavskog, ikavsko-ekavskog područja između Gorskog kotara i Žumberka, ali i u drugim krajevima sjeverozapadne Hrvatske.

Prema tome režemo povlačeći oštricu bilo kakva oruđa ili predmeta. Režemo nožem, škarama, pilom, limom, žicom i staklom. Režemo pretežno meke stvari: kruh, meso, kožu, repu, tikvu, lubenicu, mrkvu, jabuku, krušku, šibu, vinovu lozu i dr. Siječemo udarajući, zamahujući sječivom bilo kakva oruđa ili predmeta. Siječemo sjekirom, ali možemo i nožem, lopatom, motikom, trnokopom, kosom, srpom pa i zubima (zato i jesu sjekutići). Može se štogod presjeći i drvenim predmetom: Djeca su veslom presjekla zmiyu na obali rijeke.

Rezati i sjeći su dakle bliskoznačnice. Imaju one i drugih srodnica. Specifična je varijanta glagola rezati — piliti, što znači rezati pilom, a sužena su značenja glagola sjeći: kositi (sjeći kosom), kosati (sjeckati).

Uvođenje strojeva može remetiti razlikovne kriterije, kao što pokazuje primjer sječe šume. Nekad se šuma sjekla sjekirom, a onda je došla pila, obična pa motorna, koja zapravo reže drva, ali zato nećemo govoriti o rezanju odnosno piljenju šuma. Tu prevladava navika, a ona je u jezičnom normiranju obično jača od logike.

Ako prihvatimo da je način izvođenja radnje ipak osnovni razlikovni kriterij u

određivanju što je rezanje, a što sječenje, očito je da se vrpca reže, jer je način kako se škarama razdvaja vrpca u dva dijela ipak bliži povlačenju nego udaranju. A kako rječnički primjeri pokazuju, škare su oruđe kojim se reže. Vrpcu bismo mogli presjeći nožem ili jednom oštricom škara ako je jako napeta, na to se obično ne radi tako.

U težnji za što savršenijom preciznošću jezičnog izraza trebalo bi da poštujemo razlike između glagola rezati i sjeći, kao i njihovih brojnih izvedenica, jer je istinsko bogaćenje jezika u nijansiranju značenja, a ne u potiranju razlika.

Stjepko Težak

NAZIV ZA SPORTAŠA U HODANJU

Rječnik je najotvoreniji sustav jednoga jezika jer svaki dan niču novi pojmovi koji traže svoj rječnički izraz. Težnja da se novi pojmovi označe ponajprije sredstvima domaćega jezika traži dobro poznavanje tvorbenih mogućnosti svoga jezika.

Tvorba je riječi kod nas u nastavnoj praksi prilično zanemarena, taj se dio gradiva u nastavi jezika ponajčešće »preskače«. No, pisci su gramatika kod nas podosta mjesta davali tvorbi riječi počevši od Tome Marcetića pa sve do našega doba. Posebice bih istakao gramatiku Težak-Babić u kojoj se s najsvremenijih lingvističkih gledišta opširno razrađuje tvorbeni sustav u hrvatskome književnom jeziku i u mnogočemu se razlikuje u rješavanju toga problema od dosadašnjih pisaca gramatika kod nas, što nedvojbeno pruža bolju upotrebljivost toga posla. Kako je to golem posao, štošta je ostalo još neobrađeno i neistraženo, pa stoga i ne iznenađuje kad se čovjek nađe pred kojim problemom iz toga područja u našem jeziku, potraži pomoć u jezičnim priručnicima, poglavito u rječnicima, ali ipak ne nađe odgovora.

Naime, morao sam riješiti problem naziva ljudi koji se natječu u sportskoj disciplini hodanje. Autor jednoga udžbenika (skri-

pata), stručnjak za tjelesni odgoj, stavio je imenicu h o d a č . Evo tih primjera: »Neki h o d a č i pretklanjaju tijelo ostavljajući kukove malo otraga. Ovo ne daje nikakve prednosti, a h o d a č u tom položaju može lakše narušiti pravila hodanja (prijede u trčanje). [...] Ako je hodanje ispravno, krivulja vertikalnog kolebanja težišta tijela dostiže najnižu točku za vrijeme dvojnog oslonca, ali u cjelini krivulja težišta tijela h o d a č a približna je ravnoj liniji. [...] Otkloni nastaju zbog toga što h o d a č stavlja stopalo u stranu od srednje linije kretanja. [...] H o d a č koji vlada dobro tehnikom, vrši kretanje mekano, hoda jednostavno i ispravno.«¹ (Istakao I. S.)

Da se u naše vrijeme rabi imenica h o d a č , potvrđuje i ovaj primjer koji sam pronašao u »Studiju« br. 516 od 23. 2. 1974, str. 86, a glasi: »Očekuje se pojava političara h o d a č a (istakao I. S.) na žici, gutača mačeva, žonglera i klauna.«

Prelistavajući nekako spontano jezične priručnike i rječnike našega jezika ustanovio sam da u njima postoji uglavnom oblik h o d a č . Osim toga oblika zapisani su još h o d i t e l j i h o d i l a c . Kao što se vidi, oblici hoditelj i hodilac od glagola hoditi, a hodac od glagola hodati. Izvijestio sam spomenutoga sportskog stručnjaka o tome, ali on nije htio niti čuti da se stavi bilo koji oblik osim hodač. U razgovoru s ljudima, jezikoslovcima, književnicima i publicistima, svatko je imao svoje argumente za ovaj ili onaj oblik za imenicu o kojoj je riječ. Naravno da me sve to natjeralo na razmišljanje i traganje za najboljim rješenjem.

Pregledao sam sve važnije rječnike hrvatskoga ili srpskoga jezika, potom gramatike i druge jezične priručnike. I evo što sam pronašao! U Karadžićevu Rječniku iz 1852. g. zabilježeno je »hōdac, hōca, m. n. p. konj ili čovjek«; malo dalje »hoditelj, m. u zagoneci ...« /str. 805/. Na temelju ovoga lako je zaključiti da Vuk Stefanović Karadžić od nesvršena oblika glagola h o d a t i , h o -

¹ V. Šnajder: Atletika I, Pedagoška akademija, Zagreb, 1974, str. 96–98.